

Figur 5.3 viser at elevandelen i sørsamisk nå har stabilisert seg på et høyere nivå enn for fire år siden. Skulle det, 2011-2012, skiller seg ut ved at hele 75,5 prosent av elevene i sørsamisk fjernundervisning. Vi ser deretter at andelen fjernundervisning går ned. Dette har ført til en reduksjon i lærerforholdet i sørsamisk i fjernundervisningsområdet.

Figur 5.4: Fjernundervisning i sørsamisk i videregående opplæring, Oransje klasserom, grunn fjernundervisning

5.6 Finnes det...

I utgangspunktet står som...

Den er fleksibel slik at den...

har over tid bygd opp forsvarlige...

av opplæring. Likevel er det pos...

fra et fokus på det tekniske og over t...

opplæring, det tekniske er bare et ver...

Det som det er spesielt viktig å påpeke...

ikke ville hatt noe alternativt opplæ...

Fjernundervisning er således det metodis...

samiske distrikt et opplæringsstilbud i språk

Sammendrag og tilrådinger

1. Samisk språk i formell utdanning - utviklingstrender

Sammendrag

Denne artikkelen tar for seg samisk språkopplæring i barnehagen, grunnsopplæringen og i høyere utdanning. Mulighetene for å lære samisk er bedre i dag enn noen gang tidligere, både i barnehagen, skolen og i høyere utdanning og voksenopplæring. Barnehagen pekes på som den aller viktigste språkarenaen etter hjemmet. Derfor ville det vært ønskelig med ei økning i antall samiske barnehager. Samtidig har det blitt opprettet samiskspråklige barnehager flere steder i Norge de siste årene, mens det tidligere var flest tilbud i indre Finnmark. I noen tilfeller er sammenslåing av samiske barnehager årsaken til at antallet går ned, uten at det nødvendigvis forringer tilbudet.

I barnehagesektoren har det vært en svak nedgang i antall samiske barnehager i den siste tiårsperioden, mens antall samiske avdelinger i norske barnehager har økt. Antall barn som har fått samisk språkopplæring har gått noe ned. Her er feilkilden at tallene baserer seg på de barnehagene som får økonomisk støtte fra Sametinget. Det kan være andre barnehager som har et samisk språktilbud uten at det er søkt om støtte fra Sametinget.

I grunnskolen får flere elever samiskopplæring enn noen gang før, med unntak av toppåret 2005-06. Også i videregående opplæring er det flere som lærer samisk enn tidligere. I grunnskolen undervises det i samisk flere steder enn noen gang, ca. 230 skoler til sammen. Fjernundervisning er sentralt for å sikre retten til samiskopplæring i hele landet. For videregående opplæring er det også ei positiv utvikling, selv om det fortsatt er frafall av elever i overgangen fra grunnskolen til videregående.

I høyere utdanning var 2017 et toppår både for nordsamisk og lulesamisk, mens antall studenter etter det har gått drastisk ned. For sørsamisk høyere utdanning var 2013 toppåret, mens 2022 var bedre enn alle år siden 2015. I høyere utdanning er det færre som tar samiske språkstudier enn for toppårene som ligger seks til ti år tilbake i tid. Det er svært viktig at kapasiteten med hensyn til samiske språkkressurser styrkes i hele opplæringsløpet. I dag er kapasiteten den største utfordringa for å sikre ytterligere styrking av samisk språk i formell utdanning. Rekruttering er derfor sentralt for å skape flere samiske språkbrukere i årene som kommer.

Tilrådinger

- Barnehageloven bør gi sterkere rettigheter til samisk språk, slik det er i skolen.
- Kapasiteten på samisk fjernundervisning bør styrkes slik at flere elever kan velge samisk som førstespråk, også som fjernundervisning.
- For å sikre tilgang av samiske elever og redusere frafall fra språkopplæringen, må spes.ped.-tilbudet styrkes for elever med samisk i opplæringen.
- I høyere utdanning bør samiske studietilbud, hvis kapasitetsproblemer hindrer årlige opptak, informeres om i god tid, slik at kandidater kan planlegge sin utdanning og gjennomføre den med normal studieprogresjon.
- Det bør være en langsiktig strategi å rettighetsfeste at studenter har rett til et samiskspråklig høyere utdanningstilbud.
- Ut fra behovet for samisk språkkompetanse på høyere nivå må studiepoengproduksjonen i samiske språk, spesielt i lulesamisk og sørsamisk økes.
- Studiepoenggivende begynnernkurs i samiske språk bør tilbys i større grad for å rekruttere kandidater til høyere samiske språkstudier og til samiske lærerutdanninger.

2. «Bysamiske kjerneområder» — hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?

Sammendrag

Hvor er de bysamiske «kjerneområdene»? Er det en gang mulig å vite det, gitt datamaterialet vi har for hånden i dag? Denne artikkelen ser kritisk på noen kilder til talldata om samer, og konkluderer med at det ikke står så bra til, især hvis det er samer bosatt i by man vil si noe om — og siden alt tyder på at det blir stadig flere urbant bosatte samer, blir samiske befolkningsdata som ekskluderer disse stadig mindre representative for samefolket som sådan. Kvantitative data om samer har hatt en tendens til å være (a) unøyaktige og ustabile over tid med tanke på hvem som defineres som same; (b) benytte seg av geografiske soner som gjør at mange samer utelukkes, og i noen tilfeller at ikke-samer inkluderes; (c) benytte

seg av samedefinisjoner som gjør at mange samer utelukkes. Artikkelen argumenterer for at vårt beste forskningsmessige kort på hånden i dag er, med noen forbehold, sametingenes valgmanntall. Artikkelen gir til sist en oversikt over hvilke bykommuner som kan virke å være samenes urbane «kjerneområder» – både i og utenfor Sápmi – og reiser noen spørsmål til debatt om politiske og forskningsmessige grep som kan tas for å møte urbaniseringa av det samiske samfunnet.

Hvor urbaniserte er dagens samer, og i hvilke urbane områder bor de? Disse spørsmålene er vanskeligere å få svar på enn man kanskje skulle tro. Den første utfordringa er at spørsmålene bruker begreper som kan defineres ulikt: «urbanisering», «urbant område», og ikke minst «same». Ei anna utfordring er at det eksisterende kvantitative datamaterialet om samer ikke er optimalt for formålet å studere samiske urbaniseringsprosesser.

Kapittelet du har for hånden er i hovedsak basert på boka *An urban future for Sápmi?* (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), nærmere bestemt bokas andrekapittel *Cities in Sápmi, Sámi in the Cities* (Berg-Nordlie og Andersen 2022) og introduksjonskapittel (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). *An urban future for Sápmi* var hovedutgivelsen til NFR-prosjektet *Ei urban framtid for Sápmi?* som gjennomførte intervjuer, mediestudier og dokumentstudier med den hensikt å frambringe ny kunnskap om politiske, sosiale og identitetsmessige konsekvenser av samisk urbanisering. Prosjektet dreide seg altså om kvalitativ forskning på konsekvenser av et fenomen som, i seg selv, måles kvantitativt.

Det er fleire grunner til at de konklusjonene man kan gjøre om samisk urbanisering ut fra reine kvantitative data alltid bør presenteres med store forbehold, men tallmaterialet er likevel godt nok til at det er mulig å snakke om at det foregår en samisk urbaniseringsprosess og å gjøre seg noen forsiktige konklusjoner om hvilke urbane kommuner som kan sies å være særlige viktige i sammenheng med denne. Dette kapitlet presenterer noen slike konklusjoner, og noen forbehold man må ha i bakhodet når man leser disse.

Jeg vil i det videre først kort kommentere ulike definisjoner av sentrale begreper, før jeg med et kritisk blikk ser på noen metoder og forsøk på å frambringe samiske demografiske data. Deretter vil jeg – med særlig henvisning til data fra sametingenes valgmanntall – driste meg til å foreslå noen mulige svar på spørsmålet om hvilke kommuner vi burde regne som de mest sentrale for samisk urbanisering. Jeg kommer først til å gjennomgå de nordiske landene Norge, Sverige, og Finland – med hovedfokus på Norge – og deretter Russland. Dette fordi samene i Russland har ei markant annerledes urbaniseringshistorie enn de nordiske samene, og at datasituasjonen er ulik i øst og vest.

Tilrådinger

Hva skal man så med all denne informasjonen? Dét er til syvende og sist et politisk heller enn et akademisk spørsmål. Politikk er å prioritere, og man kan ut fra denne informasjonen argumentere for at visse byer skal være i fokus når det skal fordeles midler og snekres sammen tiltak som er retta mot den bysamiske befolkninga. Det er imidlertid langt fleire hensyn enn demografisk kjøttvekt som spiller inn når politiske avgjørelser skal tas, det går ingen direktelinje fra data til avgjørelser. De «politiske» tilrådingene her har derfor mer karakter av sterke oppfordringer til å diskutere visse spørsmål, og å ta inn over seg visse forutsetninger:

- Når man tar vedtak som skal trygge samisk språk, kultur og identitet, bør man ha bevissthet på hvilke byer som utgjør de urbane samiske «kjerneområdene». Hvis man ønsker at ens vedtak skal treffe flest mulig urbane samer, så finnes det grunnlag for å differensiere mellom byer.
- Urbanisering er en grunnleggende tendens i hele verdenssamfunnet, som har påvirket Sápmi og samene over lang tid, og som ikke ser ut til å avta. Denne innsikten bør informere hvorvidt samisk bypolitikk primært skal *forhindre* ytterligere samisk urbanisering, eller primært *støtte opp* om at samisk språk, kultur og identitet overlever under urbane forhold. Man bør også være seg bevisst at det finnes visse typer samiskhet som kan og som *ikke kan* overleve under urbane forhold (jfr. diskusjon i Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Hvilke kombinasjoner av politiske grep skal til for å bevare både den framvoksende urbane samiskheten og den rurale samiskheten?
- Etter lang tids fornuftspolitikk og flytteprosesser, har store deler av Sápmi i realiteten svært liten befolkning med samisk språk, kultur eller identitet, mens det har vokst fram betydelige innslag av samer i byer utenfor Sápmi. Især samene i de nordiske hovedstedene utgjør en så stor og voksende del av samebefolkninga, at man må spørre seg om samefolket egentlig har råd til å *ikke* ta grep som hjelper samer på disse stedene å bevare språk, kultur og identitet.
- På generell basis oppfordres det til å bruke kvalitative og kvantitative data til å i større grad stille spørsmålet om *hvilke områder*, urbane og rurale, i og utenfor Sápmi, det er mest effektivt å satse på – når målet er å bevare samisk språk, kultur og identitet.

Et anna spørsmål er hva man skal gjøre med selve datasituasjonen. De begrensingene som ligger i fortidas datakilder kan vi kanskje ikke gjøre så mye med ut over å være bevisst på dem, men når det gjelder nåtidas og framtidas forskning kan man komme med noen tilrådinger:

- Optimalt sett trenger man ei landsomfattende folketelling der det er mulig å krysse av på visse spørsmål som indikerer samisk tilknytning – f.eks. om man anser seg som same, og om man har samiske språkkunnskaper.
- Det er behov for kvantitative forskningsprosjekter i de urbane samiske «kjerneområdene» som kan kartlegge hvem de urbane samene er. Hvor i byene bor de, hvor kommer de fra, hva kjennetegner dem f.eks. aldersmessig, språkmessig, identitetsmessig, sosio-økonomisk? Optimalt bør slike undersøkelser nå hele befolkninga i de aktuelle kommunene, men visse av disse er svært folkerike – og den samiske andelen svært liten. Sametingets valgmanntall er her et godt verktøy for å nå ut til samebefolkninga.
- Sametingets valgmanntall er imidlertid ikke noe totalregister over samer, og spørsmålet blir stadig mer påtrengende om hvilke samer som *ikke* er med i det. Finnes det noen form for målbar skjevhet i valgmanntallet? Kan dette kartlegges kvantitativt? Forslag om å kombinere reinmerkeregisteret med valgmanntallet i forskningsøyemed har blitt gjort, og dette kan bidra til et mer representativt utvalg.
- En anna diskusjon går på å bruke eldre folketellinger som utgangspunkt, men man må huske at samiskættede ikke nødvendigvis har verken samisk identitet, språk, eller kultur. Et sånt «etterkommerregister» kan imidlertid være anvendbart hvis målet ikke er å forske på det samiske samfunnet, men å forske på mulige sosiale og helsemessige fellestrekk hos mennesker som nedstammer fra samer. Også dette kan være problematisk med tanke på inkludering av individer i forskning uten å spørre dem først.
- Et anna forslag er at individer får mulighet til å frivillig registrere sin samiske identitet i Folkeregisteret. Dette kan hjelpe på datasituasjonen, men om et slikt register skal brukes til forskning må det framgå når man melder seg inn. Erfaringer med frivillig registrering av samiskspråklighet gir, så langt, ikke særlig grunn til optimisme rundt dette – men den situasjonen kan endre seg. Med hensyn til sistnevnte trengs det sannsynligvis økt informering om både muligheten til å registrere språk, og grunnene til det.

Uansett hvilke tiltak man gjør, tyder tallenes tale på at det vil bli stadig viktigere å ta med de urbane samene i beregninga når man samler og presenterer data om den samiske befolkninga. Det er ikke lenger holdbart å presentere data om avgrensa rurale områder som «samisk statistikk». Etter hvert som den urbane samebefolkninga vokser vil de konklusjonene man gjør basert på slike rurale data bli stadig mindre representative for samebefolkninga som sådan.

3. Statlig styring av reindrift i utakt med reindriftskunnskap

Sammendrag

I etterkrigstiden kom et nasjonalt fokus på å integrere reindriftssamene inn i den moderne velferdsstaten (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). På 1970-tallet innførte Stortinget en ny reindrifftslov og ny politikk for å modernisere reindriften og gjøre den økonomisk effektiv. Denne rasjonaliseringspolitikken innførte et konsesjonssystem for å regulere antall utøvere, reintallet ble strengere regulert, og myndighetene startet en systematisk innhenting av statistikk på reintall, flokkstruktur og kjøttproduksjon. I samme periode ble insentiv-ordninger innført for å stimulere til en høy simleandel i reinflokkene for å øke produktiviteten i flokkene. Dagens reindriftspolitikken er en videreføring av rasjonaliseringspolitikken fra 70-tallet, men staten har økt sin kontroll av reindriften på særlig to punkter: Reintallet og flokkenes bevegelser i landskapet reguleres i dag etter strengere regler. Den statlige styringen av reindriften er basert på et mål om at flokkene skal ha en forutsigbar, standardisert produksjon som er lik fra år til år. Og denne artikkelen viser hvordan dagens forvaltning av reindriften og reinsens arealer gjør det vanskelig for reineierne å bruke tradisjonell kunnskap for å tilpasse seg endringer i naturen og klimaet. Reguleringene i rasjonaliseringspolitikken er heller ikke i samsvar med de tradisjonelle perspektivene på etikk i samisk reindrift. Mens reguleringene gir økte kontrollmuligheter til myndighetene, så svekkes det interne selvstyret i reindriften (Johnsen et al., 2017).

Tilrådinger

- For å tilrettelegge for at reindriften kan inneha en fleksibilitet som gjør den tilpasningsdyktig, må myndighetene gjøre seg kjent med hvordan reindriften har tilpasset seg endringer gjennom tidene og legge til rette for at reineierne kan fortsette å bruke denne kunnskapen.
- Reindriftens beitearealer er under stort press, og et bedre vern av disse arealene er avgjørende for at reindriften kan opprettholde sitt nomadiske grunnlag tilpasset marginale og variable beiteressurser. Derfor må forutsetningene for reindrift forstås i en lokal kontekst.
- Forvaltningen av samisk reindrift bør spille tilgjengelig kunnskap, innsikt og kompetanse – både tradisjonell og forskningsbasert – for å legge til rette for en bærekraftig reindrift.

4. Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?

Sammendrag

Samisk reindrift er lenge blitt sett på som et problem i det norske samfunnet. Spesielt reindriften i Finnmark har fått gjennomgå i den offentlige debatten. Det har vært vanlig å hevde at reineierne har for mange rein som fører til overbeiting på Finnmarksvidda, lave slaktevekter og arealkonflikter. Reindrift er, med andre ord, blitt oppfattet som en næring som mangler økologisk bærekraft, som er økonomisk ineffektiv, og som står i veien for samfunnsutviklingen ved blant annet protester mot blant annet gruver, vindturbiner og kraftledninger. Målet med denne artikkelen var å undersøke om dette dominerende narrativet nå er i endring. Analysen er basert på data fra mediedatabasen Atekst. Resultatene viser at medieoppslag om reindrift og tradisjon/kunnskap/bærekraft har økt markant de siste 10-20 årene. Samtidig har oppslag om overbeiting/nedbeiting avtatt i samme periode. I tillegg har det vært en vekst i artikler som diskuterer reindrift i forbindelse med klimaendringene samt norsk nykolonialisme. Det ser derfor ut til at det er en økende verdsetting av kunnskapene innen reindriften og hvor fokuset har flyttet seg til klimaendringene og et (ny)kolonialistisk forhold mellom staten og reindriften. Disse endringene er først og fremst del av en internasjonal trend med større anerkjennelse av mangfold og ulike typer kunnskap. Den internasjonale og norske debatten om avkolonisering har nok også spilt en rolle for denne gryende narrative endringen. Disse endringene i Norge er også i takt med et globalt skifte på synet på pastoralisme. Konflikten omkring utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget brakte miljøbevegelsen, den samepolitiske bevegelsen og reindriften sammen. Men etter det ble miljøvernere gradvis mer kritiske til reindriften parallelt med at påstander om reindriften som årsak til miljøforringelse og dårlig dyrevern økte i omfang. Med blant annet demonstrasjonene mot vindturbiner på Fosen og den planlagte kobbergruva i Kvalsund har nå deler av miljøbevegelsen og reindriften funnet sammen igjen i felles interesser.

Tilrådinger

- Mye tyder på at den samme diskursive endringen som skjedde i Sverige for 15-20 år siden også har begynt i Norge. Norske myndigheter bør nå, som i Sverige, se på reinbeiter som kulturlandskap som opprettholder biologisk mangfold, og ikke som trussel mot dette mangfoldet.
- Politikken bør fokusere mindre på reintall og flokkstruktur og mer på en reell anerkjennelse av tradisjonell kunnskap. Dette innebærer en mindre bedrevitende og belærende holdning

fra myndighetene ovenfor den samiske reindriften. En slik respekt og anerkjennelse bør også medføre en involvering av reindriften tidlig i planleggingen av nye prosjekter for å unngå konflikter som på Fosen-halvøya.

5. Reinen som forsvant. Kastrerte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindriftsstatistikken

Sammendrag

Offisiell reindriftsstatistikk er en uvurderlig kilde for forvaltningen av Samisk reindrift i Norge, men forvaltningsindikatorer som flokkstruktur og ulike produksjonsparametere ble først utviklet så sent som på slutten av 1970-tallet. Før den tid bestod statistikken i reindriften i Norge av en årlig skriftlig rapport fra de regionale lappefogdene om antall rein i hver region og en deskriptiv beskrivelse av beiteforholdene. Som med all offisiell statistikk er reindriftsstatistikken gjenstand for visse tolkingsfeil som kommer av hvordan dataene blir samlet inn og presentert. Mens forvaltningen av samisk reindrift fokuserte på antallet rein, har reindriftsutøvere tradisjonelt vært opptatt av mangfoldet i sine flokker, blant annet med hensyn til alder, kjønn, størrelse, farge og dyrenes temperament. Utøverne kunne derfor redusere risikoen for tap i år med vanskelige vær og beiteforhold. I denne artikkelen beskriver vi hva som historisk skjedde med kastrerte rein i Nenetsisk reindrift i Sovjetunionen og sammenligner hvordan enkelte typer av rein i reinflokkene ble utelatt i den «moderne» reindriftsstatistikken i Norge. Kastrerte bukker kunne utgjøre 25 % av reinflokkene før moderniseringen i Norge, men kastratene ble ikke inkludert i statens reindriftsstatistikk selv lenge før forbudet mot kastering kom i 2010. En nedprioritering av reindriften egen tradisjonell kunnskap i norsk statistikk, kan ha medvirket til at deler av denne type kunnskap er blitt borte og derved gjort næringen ekstra sårbar for endringene i klima og arealbruk i driftsområdene.

Tilrådinger

- Et kunnskapsprogram bør igangsettes med fokus på kastratenes rolle i fremtidig bærekraftig utvikling av samisk reindrift, der det bør utvikles nye kasteringsmetoder baserte på ny viten innen veterinærmedisin og reindriften tradisjonell kunnskap med fokus på dyrevelferd.
- Vi anbefaler at det utvikles et kurs i utviklingen av indikatorer basert på tradisjonell kunnskap i forvaltningsstatistikk.

- Konkret bør slike indikatorer inkluderes i den «moderne» reindriftsstatistikken slik at statistikken bedre kan brukes i en bærekraftig utvikling.
- All tilgjengelig kunnskap må brukes i en fremtidig forvaltning av reindriften, kastratene bør igjen innføres i samisk reindrift basert på tradisjonell kunnskap og moderne veterinærmedisinsk teknologi og viten.
- En bærekraftig reinflokk må i fremtiden ha en balansert flokkstruktur.